

Geograful francez Emmanuel de Martonne și mediul românesc. Elemente de imagologie și constatări proprii din Basarabia postbelică

Vasile-George URSU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

ursuv.george@gmail.com

Abstract: In the post-World War I period, the Romanian environment was receiving particular attention from the international academic environment, in particular, because of the political and diplomatic questions that begin to be formulated worldwide, among which the most important question was the way how the new frontiers of the Romanian state should be drawn. In the context of these questions, perhaps the most “illustrious connoisseur” of the Romanian environment, in the person of the French geographer Emmanuel de Martonne, will undertake a series of documentary journeys in the Romanian environment for the Paris-Versailles Peace Conference. His reports, as Secretary of the Romanian Affairs Committee, grounded political and diplomatic decisions in the case of Romania, and the concept of “Great Romania”, that was created after the war, bears his mark. Following his voyage to Bessarabia, a report was published that included his personal findings in the region. They give us a true image of the Bessarabian environment, describing elements regarding the population of the region, elements of infrastructure and, most importantly, elements regarding the ethnic perceptions of the population.

Keywords: *World War I, new frontiers, Great Romania, Paris-Versailles Peace Conference.*

La aproape 100 de ani de la finalul Primului Război Mondial, constatăm, cu neplăcere, că în negura timpului s-au pierdut o serie importantă de personalități ce au jucat roluri importante în întregul context de după finalul marii conflagrații. Pentru această situație, analizând modul în care s-a desfășurat istoria ultimului secol, constatăm că a fost nevoie de multiple vicisitudini de ordin politic, geopolitic și militar, ce au privat regiunea noastră de desfășurarea firească a vieții interne pe multiple paliere. Un astfel de caz este cel al geograful francez Emmanuel de Martonne (1873-1955), unul dintre cei mai importanți prieteni ai statului român, a cărui voce academică s-a resimțit puternic, la nivel internațional, în momentul în care se pune în discuție, în forurile Conferinței de Pace de după Primul Război Mondial, configurarea frontierelor românești. În acest context, E. de Martonne va întocmi rapoartele de documentare din spatele procesului politico-diplomatic, iar pentru o reliefare cât mai aproape de adevăr a etnografiei locale, în cazul Basarabiei, la propunerea forurilor interne ale conferinței, va întreprinde o călătorie de documentare în regiune. Rândurile următoare încearcă să refacă anumite elemente centrale, constatate de acesta în Basarabia acum aproape 100 de ani.

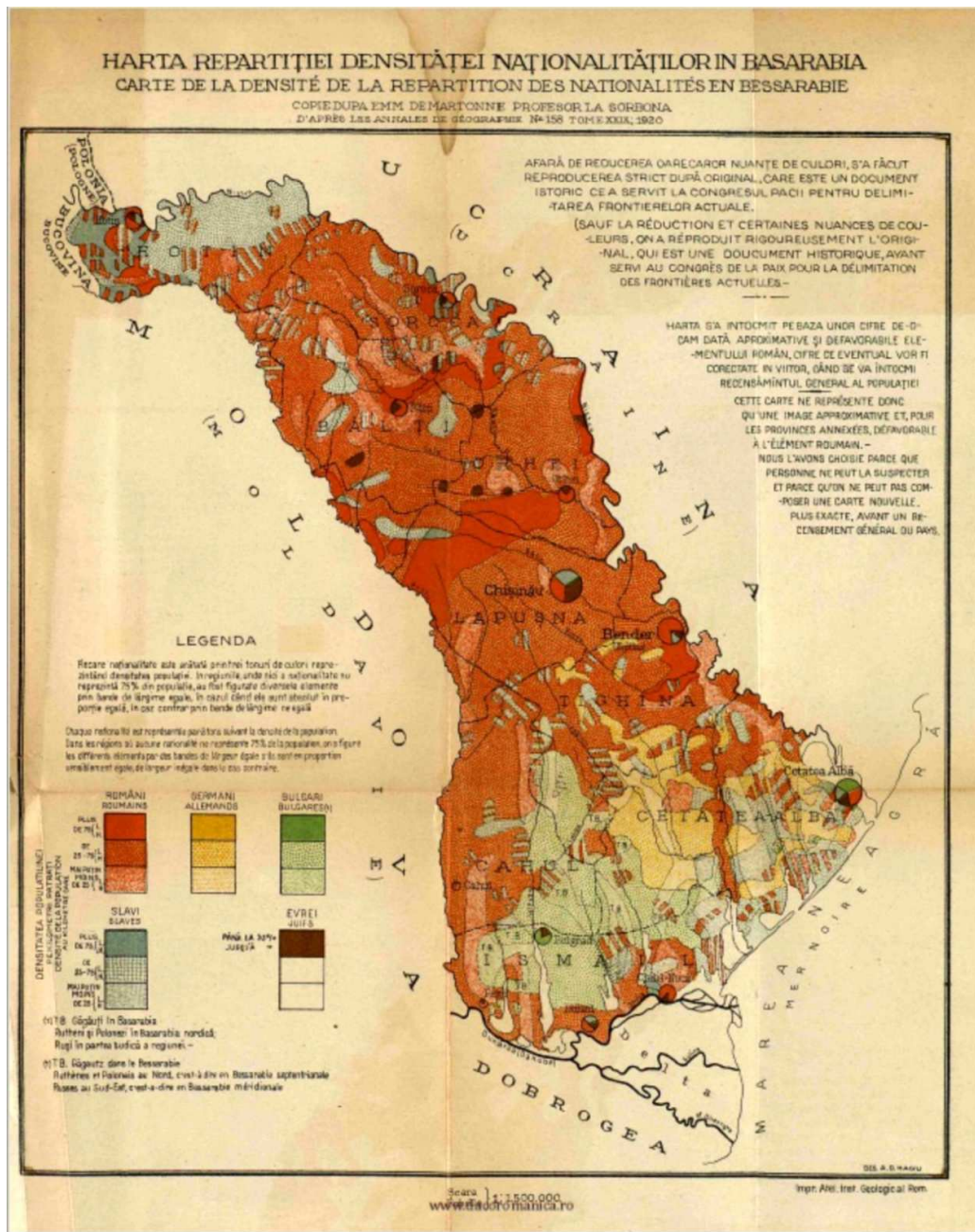
În cazul inedit al Basarabiei, geograful francez era cel ce considera acest spațiu ca fiind „recipientul de fierbere a multor istorii”¹ [Țurcanu, 2011: 14], și, astfel, în contextul creat de mișcările internaționale de recunoaștere a unirii a avut, poate, cea mai hotărâtoare influență contribuind, prin studiile și opiniile sale avizate, la trasarea hotarelor României în această regiune geografică. Analizele actuale ale arealului basarabean, ce privesc perioada anterioară Primului Război Mondial, cât și perioadele de după acesta, nu pot fi realizate fără a se lua în considerare imensa bogăție culturală și științifică oferită de studiile geografului francez. Evaluările, cu certă valoare pluridisciplinară, cu privire la regiunea basarabeană, asupra cărora ne vom referi și pe care le vom analiza în continuare, ne oferă, printre altele și un tablou imagologic al regiunii, perspectivele de integrare ale regiunii în cadrulul statului român, cât și valențe ale unui iredentismului ruso-sovietic [J. R. Cash, 2014: 165].

Așa cum aminteam anterior, în contextul zbuciumat de după finalul conflagrației mondiale, geograful francez „a efectuat o deplasare în Basarabia, la indicația înaltului for, în scop de clarificare a hotarelor geografice și caracterului etnic al provinciei”, iar „contribuția sa a fost înalt apreciată de către delegații conferinței” [Suveică, 2010: 80]. Această „vizită” de documentare va fi realizată în numele conferinței, însă, principalii promotori și beneficiari ai ideilor enunțate de geograful francez au fost delegații francezi, iar între aceștia, Georges Clemenceau (1841-1929) prim-ministrul francez în perioada conferinței și André Tardieu (1876-1945) politicianul francez responsabil cu activitatea de trasare a frontierelor și ce supraveghea colaborarea dintre statele implicate în negocieri, în calitățile deținute de aceștia de lideri ai reprezentanților la conferință, au beneficiat de cele mai importante puncte de vedere ale savantului. Această consiliere a dus, ulterior, la un rol crucial al geografului francez în procesul de integrare a Basarabiei în România Mare și a avut rolul unei pledoarii pentru caracterul românesc al regiunii [Parmentier, 2012: 81].

În urma călătoriei întreprinse în Basarabia, geograful francez va edita, în anul 1919, la Paris, studiile *La Bessarabie* și *Choses vues en Bessarabie*, lucrări editate în limba franceză și în limba engleză, cu scopul de a transmite, unui număr cât mai mare de persoane, constatările personale din regiune. Modul în care acesta tratează subiectul Basarabiei, asemeni unui subiect incitant, face studiile acestuia să fie incluse în cadrul mai amplu al literaturii istorice internaționale. Aceste lucrări ale geografului francez parcurg treptele importante din istoria Basarabiei, pornind de la Războiul dintre Rusia și Imperiul Otoman și mergând până la Congresul de Pace la București, elemente istorice ce au constituit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a celui următor fundamentele istoriei Basarabiei [Burac, 2010: 198].

Pentru a înțelege întregul context, trebuie să realizăm unele memorii cu privire la spațiul basarabean, anterior primului război mondial și situația în care se găsea acesta în anul 1918. Pentru început, trebuie să analizăm raptul teritorial săvârșit de Rusia Țaristă la data de 16 mai 1812, când teritoriul Basarabiei este rupt din trupul Moldovei și este separat de provincia moldovenească românească. Situația nefastă în care ajunge acest teritoriu nu fusese doleanța populației, iar majoritatea populației blama situația în care își ducea traiul zilnic.

¹ În original, această expresie a fost enunțată în limba engleză: “the melting-pot of many histories” [Apud. F. Braudel, *Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*, vol. I, Berkeley/Los Angeles, 1995, p. 231].

Un alt element, extrem de important în această perioadă este cel al efectelor avute de politicile de rusificare aplicate atunci și care sunt vizibile până în zilele noastre, iar în anul 1912, istoricul rus Lașkov susținea că: „Cea mai veche populație a Basarabiei este cea moldovenească; potrivit datelor oficiale, ea reprezintă 48%, dar în realitate 70% din totalul populației”. [Sava, 2012: 284]. Totuși, în acest mediu extrem de controlat de către autoritățile rusești, a existat un mănunchi de personalități din acest spațiu ce au avut un discurs

argumentat și articulat cu privire la adevărul istoric, în vreme ce o mare parte a boierimii a trecut încet și sigur sub influența culturii ruse. Printre personalitățile ce au militat pentru unirea cu România și anularea nedreptății făcute în anul 1812 s-au numărat: I. Inculeț, Z. Arbore, C. Stere, Pan Halippa, Paul Gore, I. G. Pelivan ș.a., însă, marele inconvenient pentru aceștia era reprezentat de lipsa posibilităților de propagare a ideilor emenate, fapt ce a dus factorii de decizie europeni într-un impas politic și geostrategic. Referitor la acest aspect, istoricul basarabean Nicolae Enciu, citând pe istoricul N. Iorga care reitiera: „Noi am avut, de la 1914 la 1916, doi ani în care trebuia să pregătim două lucruri: muniții materiale și muniții morale, și n-am avut nici unele, nici altele” [Enciu, 2007: 114]. Așadar, după această perioadă, de peste 4 ani, în care statul român a avut răgaz pentru a realiza o muncă de documentare, în preajma Conferinței de Pace de la Paris, statul român se găsea în posesia unui număr infim de argumente academice. Modul în care Basarabia a devenit parte a României Mari este destul de întortocheat și plin motivații de ordin istoric, geografic, cât și memorialistic, ce au fost realizate de un număr restrâns de personalități din cele două provincii românești, ajutați de unii academicieni străini. În acest spectru, pot fi incluși și unii dintre conducătorii ruși ai regiunii sau cei ce au vizitat regiunea în perioada 1812-1918 și au făcut constatări de ordin demografic, etnografic ce sunt de certă valoare.

Analizând structura etnică a populației din zona Basarabiei, constatăm că aceasta era destul de ambiguă, iar rezultatele sunt dintre cele mai discutabile. Dacă putem lua drept valide rezultatele Recensământului din 1897, realizat pe baza apartenenței lingvistice și nu pe baza apartenenței etnice, aflăm că Basarabia avea 1.935.412 locuitori, iar moldovenii reprezentau 47, 58% din această cifră. Concentrați în special în zonele rurale, aceștia erau slab integrați în viața socială și deși se încercase multiple faze de rusificare, acestea erau concentrate, în special, pe zonele urbane, iar în restul teritoriilor, singurul rezultat vizibil era imixtiunea etnică între diverse populații, context în care „satele moldovenești își păstrează specificul național pe tot parcursul secolului al XIX-lea” [Sava, 2012: 180].

Mărturie importantă despre basarabeni ce datează din perioada de după Marea Unire și care aparține lui E. de Martonne, cel ce a vizitat Basarabia în anul 1919, „venind pe teren, făcând investigațiile necesare, în raportul său pentru Alianță a arătat în mod imparțial” [Damaschin, 2014: 2] elementele fundamentale și de interes din regiune. În urma acestei vizite, el a apreciat că provincia

„este locuită de o populație pestriță, unde mariajele interetnice trebuie să fie des întâlnite, iar noțiunea de rasă (naționalitate) are un termen nedeslușit”, de vreme ce o persoană care se declară drept găgăuz se aseamănă mai mult cu un malorus, un bulgar – cu un român din Muntenia, iar un rus declarat nu era altceva decât o persoană a cărui tată era moldovean și mama sa – bulgăroaică” [Sava, 2010: 9-10; Sava, 2008: 180; Sava, 2008: 314-315; Sava, 2012: 180; Cașu, 2000: 123].

O altă consemnare, analizează aspectul etnic din punctul de vedere al cercetătorului obișnuit cu mediul românesc, în cadrul căruia concluziona: „totul indică o țară locuită de secole și această țară este pur românească”, iar în continuare afirma:

„îndată ce am intrat în Basarabia, am regăsit bogatele costume femeiești românești și câțiva bătrâni cu barba căruntă, purtând cojoc și căciulă. Acești oameni buni au statura înaltă, trăsături regulate, aerul deschis și sincer al țăranului din dealurile subcarpatice. Cu toții se numesc, în mod invariabil, moldoveni” [Sava, 2012: 180].

În aceeași perioadă, elementele etnice ale Basarabiei potrivit lui E. de Martonne, indicau „în proporții de 70-73% de români, care sunt bucuroși că au scăpat de jugul rusesc” [Damaschin, 2014: 2].

Minoritatea germanilor din România reprezenta singura comunitate prezentă, în diverse proporții, în toate regiunile istorice românești, iar după Marea Unire aceasta reprezenta puțin peste 4% din totalul populației noului stat. În acest context, această minoritate a beneficiat, de o analiză succintă din partea expertului și raportorului francez, iar în viziunea acestuia cu privire la minoritatea germanilor din Basarabia, prezenți, în general, în Sudul Basarabiei, în viitorul județ Cetatea-Albă, cu principala localitate Tarutino, acesta constata că organizarea acestora era una izolată, axându-se, în general, pe comunități rurale, comunități ce, în primii ani de după Marea Unire, manifestau o simpatie față de noul regim național românesc, în special datorită situației, în care aceștia s-au regăsit, după lansarea Primului Război Mondial, atunci când, această comunitate „deveniseră obiectul a numeroase șicane din partea guvernului rus” [Alexandru-Murad Mironov, 2014: 35].

Totalitatea constatărilor lui E. de Martonne vor fi preluate și de alți membri ai universităților europene, iar studiile acestuia vor reprezenta punctul de pornire pentru orice analiză serioasă a regiunii. Astfel, referindu-se la trasarea granițelor actualei Republicii Moldova, Alphonse Muzet, cunoscut istoric francez, care luase cunoștință de lucrările lui Emmanuel de Martonne, aprecia ca fiind un veritabil plebiscit, ceea ce a avut loc în noiembrie 1919. Continuând constatarea, acesta menționa plebiscitul ca un element ce

„a oferit toate garanțiile de sinceritate. Alegerile au purtat caracterul unei sărbători triumfale și grație eforturilor neromânilor Basarabia a manifestat dorința sa fermă de a se uni cu Regatul Român. O comisie internațională a constatat de altfel că alegerile au fost efectuate în Basarabia într-un spirit larg al toleranței și libertăților”².

Istoricul bucovinean Ion I. Nistor³, în lucrarea acestuia *Istoria Românilor*, volumul al II-lea, în capitolul intitulat *Basarabia în timpul războiului mondial (1914-1918)*, îl menționează pe De Martonne, cel care, în cadrul vizitelor de studiu în Basarabia, află detalii cu privire la situația românilor basarabeni sub regimul politic rusesc. Astfel, aflăm din consemnările acestuia despre situația specială a unui țăran din județul Soroca, județ prin care, după Tratatul de Pace de la Brest-Litovsk, soldații ruși se retrăgeau în bande prin Basarabia. Momentul retragerii acestora era însoțit de violarea domiciliilor locuitorilor pașnici, cerând mâncare și băutură și ridicând, de asemenea, tot ce le plăceau din case. Consemnarea continuă astfel: „la scurt timp după aceea, însă, ei se întorceau în sat, continuând a bea și a

---

² Din această comisie a făcut parte însuși E. de Martonne și în interesul acesteia a fost trimis în Basarabia, unde la indicația înaltului for decizional și „...în scop de clarificare a hotarelor geografice și caracterului etnic al provinciei...” a realizat multiple studii referitoare la limba și elementele etnografice ale provinciei. Întreaga sa contribuție a fost înalt apreciată de către delegații conferinței și a avut un factor hotărâtor în trasarea granițelor. [Suveică, 2010: 80].

³ Ion I. Nistor (1876-1962). Istoric și militant unionist bucovinean, membru al comitetului de organizare a Adunării Naționale de la Cernăuți care a hotărât unirea cu România, în cadrul căruia a redactat Actul Unirii. Profesor la Universitățile din Viena și Cernăuți, rector al Universității din Cernăuți, profesor universitar la București, membru al Academiei Române (1911), director al Bibliotecii Academiei Române, fruntaș al Partidului Național Liberal, fost ministru de stat, reprezentând Bucovina, apoi, succesiv, ministru al Lucrărilor Publice, al Muncii și, în final, al Cultelor și Artelor. Arestat la 5/6 mai 1950, a fost internat la Sighet timp de 24 luni, încadrat ulterior în Decizia M.A.I. nr.334/1951; pedeapsă majorată cu 60 luni, prin Decizia M.A.I. nr. 559/1953. Eliberat la 5 iulie 1955. (*Fișă matricolă penală Ion Nistor* <http://www.memorialsighet.ro> accesat: 04.III.2015).

amenința pe țărani. A doua zi ei manifestau apucături și mai rele, cu furturi și incendii. Fratele și cumnata mea au fost uciși.” [Nistor, 2003: 401], menționează țăranul, citat de către geograful francez.

De asemenea, în spațiul basarabean, geograful francez interacționează cu mai mulți membri din mediul intelectual basarabean. O legătură specială o va stabili cu Ioan Pelivan⁴, unul dintre liderii mișcării pentru unirea Basarabiei cu Regatul României, iar când Pelivan va ajunge la Paris, în preajma Conferinței de Pace, ca reprezentant al basarabenilor pro-români din Basarabia, De Martonne îl va ajuta să publice studiile și anumite materiale relevante cu privire la situația din acest spațiu. În acest sens, Pelivan va tipări broșuri separate, în limbile franceză și engleză, într-un tiraj de câte o mie de exemplare, ce vor fi prezentate, ulterior, sub formă de articole apărute în ziarele “L’oeuvre” și “Journal de Débats” conduse sau cu care avea legături editoriale E. de Martonne, cel ce primise denumirea de „savantul care cunoștea cel mai bine atât în România, cât și în străinătate pământul românesc”. În aceeași perioadă, tot la sugestia lui Emmanuel de Martonne, „reprezentantul Franței în Comisia teritorială a Conferinței de Pace și expertul guvernului francez privitor la teritoriile ce urmau să fie recunoscute României”, și pentru ca membrii Conferinței de Pace, să înțeleagă mai bine, componența etnică a Basarabiei, s-a decis trimiterea unei delegații formată din reprezentanții diferitelor categorii de populație⁵. Membrii delegației ce reprezentau populația Basarabiei vor înainta în fața membrilor Conferinței de Pace de la Paris un memoriu intitulat “*La question de la Bessarabie*” [Enciu, 2007: 114]. După finalizarea tratatelor și recunoașterea unirii, în calitatea sa de participant la tumultoasele evenimente de la Paris, Ioan Pelivan, atunci când v-a consemnat întreaga desfășurare a evenimentelor, va reliefa desfășurarea *Sedinței Conferinței din 2 iulie 1919*, în cadrul căreia unui dintre *Prietenii noștri*, în persoana lui De Martonne a fost „*deosebit de binevoitor*” cu cauza românească [Constantin, Negrei, Negru, 2012: 397]. Un alt moment în care Ioan Pelivan îl va aminti pe De Martonne a fost cel în care s-au sărbătorit 20 de ani de la unirea Basarabiei cu România, în data de 27 martie 1938. În cadrul discursului intitulat *Basarabia de sub oblăduirea rusească*, acesta va aduce un *Prinos de recunoștință* lui E. de Martonne, care

„în calitatea lui de expert al Conferinței de Pace de la Paris, când a fost trimis în Basarabia să examineze situația din punct de vedere etnic, a știut să rămână pe deplin

⁴ Pe numele său complet Ioan Gheorghe Pelivan, s-a născut pe data de 1 aprilie 1876, în satul Răzeni, Județul Lăpușna și a murit pe data de 25 ianuarie 1954, în închisoarea comunistă din Sighetul Marmăției. A fost un militant de vază al mișcării de eliberare națională din Basarabia, om politic, publicist, apărător și promotor al limbii române, animator al vieții culturale. Datorită eforturilor întreprinse de către acesta în anul 1918, Județul Bălți este primul care se va pronunța pentru Unirea Basarabiei cu România. Drept răspuns pentru întregul efort depus în preajma Conferinței de Pace, acesta va fi reținut imediat după instaurarea dictaturii comuniste în România și își va găsi sfârșitul sub vicisitudinile acesteia. Mai multe informații despre activitatea întreprinsă de către Ion Pelivan în lucrările: [Constantin, Negrei, Negru, 2010] [Constantin, Negrei, Negru, 2012].

⁵ Delegația basarabeană s-a deplasat la Paris la începutul lunii august 1919 și a fost formată din: „*moșu* Ion Codreanu, țăran din satul Ștefănești din județul Soroca, din partea congresului țărănesc panbasarabean, poetul Sergiu Cujbă, reprezentant al cooperativelor și cercurilor intelectuale basarabene, și studentul Gheorghe Năstasă, delegat al studențimii basarabene. Acești mesageri ai Basarabiei au stat la Paris vreo 4-5 săptămâni, s-au întâlnit cu diplomați francezi, italieni și englezi, prezentându-le fiecăruia câte un memoriu în chestiunea Basarabiei, au vizitat redacțiile marilor cotidiane franceze.” [Constantin, Negrei, Negru, 2010: 153-154]. „Membrii delegației declarau redactorului de la „Șfatul Țării” că astăzi „nimeni nu mai crede basmele rușilor cum că în Basarabia ar fi 47 la sută moldoveni. A căzut și argumentul adus de ruși, cum că moldovenii după limbă sunt români și după suflet ruși, ca alsacii-loreni, care sunt după limbă nemți și după suflet francezi. Caracterul etnic românesc a fost constatat de autorități științifice, ca de Martonne”. [Constantin, Negrei, Negru, 2011: 155].

obiectiv și a prezentat Conferinței referatul cel mai favorabil cauzei noastre” [Constantin, Negrei, Negru, 2012: 614].

O altă mărturie cu privire la activitatea întreprinsă de Martonne în Basarabia, este cea a lui Paul Gore⁶, intelectual basarabean, unul din reprezentanții cei mai însemnați ai oamenilor de cultură ai Basarabiei, implicat în viața politică și scriitor-istoric. Acesta consemnează în memoriile acestuia, cum l-a ajutat pe Martonne, și pe alți ofițeri străini, să înțeleagă „istoria și etnografia Basarabiei”, punându-le la dispoziție „cărți, documente, hărți geografice și altele, privitoare la drepturile indiscutabile ale României asupra Basarabiei, ascultând cu cel mai mare interes și cu o atenție neobișnuită, pentru mine, toate deslușirile necesare” [Bezviconi, 1943: 230]. Informația va fi reluată, într-o altă formă, de către Pavel Gore, și anume într-o scrisoare adresată Ministrului de Externe, domnul I. Mitileneu, la trecerea a 9 ani de când „Basarabia a revenit iarăși sub stăpânirea națională românească”. Personalitatea basarabeană consemnează, cu privire la acest aspect: „eu personal am făcut ce era în putința mea ca să arăt acestor străini starea reală și adevărată a lucrurilor în ce privește istoria și etnografic Basarabiei” [Bezviconi, 1938: 24-25]. Între cei pe care basarabeanul îi menționează ca beneficiind de ajutorul său în Basarabia, pe lângă cei menționați anterior, se mai numără reprezentanții Americii: Vopizne și Hintley, iar cu privire la E. de Martonne, aflăm că acesta a sosit în Basarabia în anul 1918. Întreaga activitate desfășurată de Pavel Gore, în scopul de a reliefa adevărul despre spațiul Basarabiei, este caracterizată de acesta, ca fiind „așa de modestă, pe care, vă asigur, nu o socotesc deloc *apostolică* cum e de obicei la noi, ci numai o simplă datorie a unui român”. În cadrul acestor acțiuni, basarabeanul a întâlnit și multe limitări, ce au făcut ca acțiunile să aibă caracter restrâns, întrucât, neavând mai multe posibilități, și „nefiind politician”, nu a putut să ia asupra sa „inițiativa relațiilor cu persoanele străine, care vin pe la noi” [Bezviconi, 1938: 25].

O altă mărturie cu privire la E. de Martonne în Basarabia ne este oferită de intelectualul român G. Munteanu-Murgoci, specialist în geografia României și unul dintre cei ce au fost formați parțial academic de E. de Martonne. Acest episod este amintit în memoriile lui N. Dunăreanu, ca fiind unul dintre cei ce au ajutat în munca de informare a spectrului internațional cu privire la mediul românesc basarabean, iar legătura dintre cei doi, în acest context a fost următoarea: geograful G. Munteanu-Murgoci, „...cu De Martonne la Paris, în comisiunea de studii a populației Basarabiei, alături de alți învățați și oamenii politici, el a contribuit în mare parte la recunoașterea acestei provincii de comisiunea păcii...” [Dunăreanu, 1928: 209], ca parte componentă și de drept a României Mari.

Prin ochii savantului francez, transpuse în scrierile sale cu privire la Basarabia, aflăm elemente importante cu privire la aspecte geografice din regiunea de la est de Prut. Astfel, referindu-se la drumurile din zona Basarabiei, în constatările din cadrul aceleiași vizite în Basarabia, geograful francez constata că acestea ar fi impracticabile în lunile de iarnă, întrucât terenul este noroios și aproape impracticabil. Elementul economic, extrem de vizibil în zonă, nu trece neobservat de savantul francez, acesta constatând că după unirea cu România, teritoriul Basarabiei rămâne la fel de sărac cum a fost și în perioada rusească. Atunci când a trecut Prutul, întorcându-se la București, geograful francez constată o discrepanță uriașă între

---

⁶ Paul sau Pavel Gore s-a născut pe data de 27 iulie 1875, în orașul Chișinău și a murit la data de 8 decembrie 1927 în aceeași localitate. Devine membru de onoare al Academiei Române din anul 1919 și a fost președinte al Partidului Național Moldovenesc. „Om foarte cult, poseda o vastă bibliotecă și cunoștea amănunțit istoria Basarabiei”. A fost primul și ultimul cavaler al Basarabiei și unicul heraldist al întregii României de după primul război mondial. [Bezviconi, 1943: 229-230]. Informații sunt confirmate în lucrarea: [Bezviconi, 1938: 24-25].

cele două teritorii, având senzația în România că s-a reîntors într-o țară civilizată, comparând ceea ce părăsise cu o țară a copilăriei sale involuată din multe puncte de vedere. Analizând aspecte de ordin agricol și teritorial, cumulate cu cele de ordin economic, acesta constata că, deși e o țară săracă, acest teritoriu are o natură generoasă și variată, coline și văi fertile, grâu de calitate superioară, livezi, câmpuri de porumb, sfeclă și floarea soarelui, iar toate acestea îl fac pe E. de Martonne să concluzioneze că Basarabia este o „provincie bogată, cu un preț inestimabil pentru România” [Bruhman, 2012: 16-19]. Din punct de vedere al aspectului regional, savantul francez, a fost „uimit de asemănarea regiunii de la nordul Chișinăului, pe care a vizitat-o, cu zonele colinare din Moldova sau Muntenia”, constatând „aceleași linii ale peisajului, aceleași sate” [Scurtu, 2011: f.p.].

Un episod inedit din Basarabia, relatat de istoricul basarabean Anatol Măcriș a fost reprezentat de stabilirea dominației etniei „românești în Basarabia, cercetând numele scrise pe pietrele de mormânt din cimitirele satelor și orașelor” [Măcriș, 2009: 117]. Mai multe detalii, cu privire la acest episod, le oferă istoricul Nicolae N. Popp. Acesta menționează că în 1920 când E. de Martonne a vizitat Basarabia, ajuns într-un stat cu populație mixtă româno-rusă,

„s-a adresa unui moșneag întrebându-l care sînt mai vechi în sat, moldoveni sau ruși; unchișul a răspuns: Decît să ne întrebați pe noi, mergeți mai bine în cimitirul satului. Acolo sînt crucile morților. Pe ele stă scris adevărul și citind veți vedea cine este mai vechi în sat și pe tot pămîntul nostru moldovenesc” [Popp, 1996: 211].

Momentele din istoria Basarabiei, în care De Martonne este menționat sunt extrem de ample și de diverse, însă, întrucît spațiul este limitat, în această lucrare vom menționa doar unul dintre acestea. Acesta s-a desfășurat, în anul 1926, pe data de 8 noiembrie, atunci când a avut loc inaugurarea Facultății de Teologie din Chișinău, iar E. de Martonne este menționat ca fiind omul „cărui Basarabia trebuie să îi poarte un cult de recunoștință – căci a convins Europa de românitățile Basarabiei”. În continuarea manifestațiilor legate de această ocazie, în discursul ministrului educației, I. Petrovici acesta din urmă va pomeni o discuție personală avută cu savantul francez, în cadrul căreia, geograful francez consemna faptul că Basarabia „dintre toate provinciile e aceea în care românismul a făcut progresele cele mai rezezi și mai mari”, având credința că „sufletul moldoveanului basarabean a ieșit întreg din grelele încercări la care a fost supus timp de mai bine de o sută de ani”. Aceași mare personalitate va compara Basarabia, cu o Evanghelie ce se găsește la Mănăstirea Putna, scrisă „pe pergament trainic (...) cu o substanță așa de bună, încât cu toate că a stat într-o fântână cu apă mai mulți ani, a fost scoasă totuși intactă și nealterată”, fiind în situația de a fi „stat 100 de ani într-o mlaștină și a ieșit nevătămată” [Petrovici, 1927: 108].

Un element foarte important din istoria Basarabiei, este evoluția fenomenului de rusificare din teritoriul Basarabiei, asupra căreia am făcut scurte consemnări, în rândurile anterioare. Din dorința de a le continua, vom analiza constatările istoricului ardelean Onisifor Ghibu, ce a avut o aplecare specială pentru cauza basarabeană, menționează în lucrarea intitulată *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, o scurtă analiză a acest fenomen folosind argumentele lui De Martonne⁷ și anumite constatări proprii. Astfel, fenomenul de rusificare a fost înfăptuit prin multiple modalități, fie că vorbim de colonizare, de interzicerea limbii române la nivel educațional și administrativ. Totuși, Basarabia a rămas

⁷ Legătura dintre cei doi universitari, în perioada interbelică a fost una extrem de viguroasă, universitarul francez fiind menționat în memoriile și corespondența istoricului și lingvistului român. A se vedea în acest sens: [Stănișor, Țața, 2007: 34].

prin simțire și limbă, majoritar românească. Acest fenomen de asimilare și rusificare, putea căpăta finalitate, cum a avut în alte părți ale Imperiului Țarist, însă De Martonne se îndoiește de o eventuală evoluție în această direcție a rusificării, neputându-se

„realiza o asimilare completă (întrucât) Basarabia, țară de limbă românească (nu), ar fi fost destinată să devie o țară de suflet rusesc, cum a devenit Alsacia dintr-o țară de limbă germanică, o țară franceză. Franța s-a purtat altfel în Alsacia: ea n-a ținut poporul în ignoranță, ci i-a dat cu mână largă toate libertățile” [Ghibu, 1996: 297-298].

Basarabia, în acest climat politic, a profitat de dreptul popoarelor la autodeterminare, enunțat până și în sloganurile Revoluției Bolșevice din anul 1917. Tot referitor la procesul de rusificare, demn de menționat este modul în care se privesc țărani basarabeni în epocă. Dacă clasa nobililor basarabeni, denumită și „mica elită urbană”⁸ fusese aproape integral rusificată, marea parte a populației reprezentată de țărănime deținea caracteristicile unei clase sociale „neșcolarizată și inertă”, auto-denumindu-se ca fiind „moldoveni”. În tot acest timp, naționaliștii români îi priveau pe țărani moldoveni ca fiind needucați, însă imediat după unire inocularea sentimentelor naționale românești s-a dovedit un proces anevoios [Livezeanu, 1995: 93] mai anevoios decât s-ar fi gândit aceștia.

Fenomenul plebiscitar basarabean a fost, de asemenea, contestat fiind solicitat un nou plebiscit, asta deși voința basarabenilor a fost exprimată de patru ori, în anul 1917, în datele de 21 și 2 octombrie, cât și la 6 decembrie 1917, iar în anul 1918 pe 24 ianuarie și la 27 martie (9 aprilie). Deși, anterior, am mai consemnat anumite elemente cu privire la acesta continuăm cele menționate consemnând că rușii solicitau un nou plebiscit, însă întrebarea cea mai normală, în această situație, este, dacă în anul 1812, basarabeni au fost întrebați dacă vor să fie parte a Imperiului Țarist? Astfel, care dintre grupurile etnice prezente în Basarabia anilor 1918-1920, ar trebui să decidă soarta acestei provincii? În acest context, intervine o nouă discuție, care anume dintre grupurile etnice ar fi în legitimitate să decidă soarta provinciei, între cei mai vechi locuitori ai provinciei, moldovenii și rușii sau ucrainenii care au colonizat provincia în perioada de după 1812. Referitor la acest element de Martonne, constata:

„În Basarabia, popularea stepii, în loc să se facă încetul cu încetul, prin descălecarea românilor din munți și coline, a fost întreprinsă de guvernul rus ca o colonizare oficială. Au fost așezați germani din Polonia și din Rusia, bulgari aduși din câmpiile balcanice și chiar ucrainenii. Sudul Basarabiei a devenit astfel cel mai curios mozaic de rase. În special, au fost favorizați germanii. Li s-au dat, scutite de impozite, cote de câte 20-50 de hectare... Un alt element introdus de asemenea de către ruși au fost evreii. Ei locuiesc în orașe, unde formează adeseori majoritatea populației, ca de exemplu la Chișinău, Orhei, Bălți ș.a.” [Ghibu, 1996: 298].

Episodul petrecut de E. de Martonne în Basarabia a devenit element de roman, fiind inserat de către romanciera Ileana Vulpscuc în romanul „*Carnetul din Port-Harf*”. Autoarea consemnează în lucrarea enunțată mai sus următoarele:

---

⁸ Elita moldovenească ce lucrase sub sistemul rusesc *zemstva* face ca toate menționările din zona Basarabiei în perioada 1917-1920 să o menționeze ca fiind profund rusificată și recalcitrantă. Dacă această situație poate fi considerată normală pentru etnicii ruși, mulți dintre cei cu sorginte românească (moldovenească) refuzau să utilizeze limba română și nu recunosc cunoașterea limbii materne [Livezeanu, 1995: 93].

„În privința unirii Basarabiei cu Țara noastră, chestiunea e foarte încurcată. Mai întâi, pentru că aliații nu recunosc Guvernul Sovietelor. Cicerin, Comisarul însărcinat cu Afacerile din Afară, nu recunoaște Unirea Basarabiei. Vechea gardă țaristă face la Paris propagandă în aceeași direcție: la 1812, Rușii nu le-au luat Românilor Basarabia, ei au dezrobit-o de Turci. Francezii țin cu noi, mai ales după ce profesorul Martonne, de la Sorbona, a fost în Basarabia și a constatat etnografic precum că este românească” [Vulpescu, 1998: 267].

Basarabia, va concluziona de Martonne, după vizitarea acestui spațiu, nu poate urma decât „calea firească și naturală de reintegrare în unitatea românească”, orice altă cale trebuie obligatoriu să fie respinsă, iar încercările de revenire forțată la vechiul regim al Rusiei țariste (ulterior, bolșevice), nu ar putea decât să ducă la grave și profunde tulburări sociale interne. Aceste elemente au fost luate în calcul de către Imperiul Britanic, Franța, Italia și Japonia, prin Tratatul de la Paris din 20 octombrie 1920, tratat bazat pe un studiu multidisciplinar, ce a concluzionat că unirea cu România este „pe deplin justificată din punctele de vedere geografic, etnografic, istoric și economic” [Enciu, 2007: 115].

Redescoperirea influenței avute de geograful E. de Martonne asupra spațiului românesc reprezintă o linie importantă a istoriei Primului Război Mondial, iar elementele constatate de acesta ne ajută, în zilele noastre, să înțelegem o parte importantă din istoria acestui eveniment. Rolul jucat de acesta în procesul de trasare a frontierelor românești ne îndeamnă, direct și indirect, să îi purtăm un cult de recunoștință. Modul în care această personalitate a fost trecută în desuetudinea istorică în perioada comunistă se datorează direcției Partidului Unic ce nu a discutat, timp de decenii, despre teritoriul Basarabiei. Considerat agent al imperialismului francez, lucrările lui E. de Martonne vor fi interzise direct sau indirect. Interzicerea directă s-a realizat prin cenzura abilă ce interzicea anumite subiecte. Interzicerea indirectă s-a realizat prin perioada de timp trecută în care nu s-a discutat acest subiect. Creșterea interesului pentru acest subiect inedit ne face să credem că vom avea, în perioada următoare, la nivel istoriografic național, și alte descoperiri de aceeași importanță pentru cultura și mediul istoric național.

BIBLIOGRAFIE

Monografii:

- Bezviconi, G., 1943. *Profiluri de ieri și de azi – Articole, Cavalerul Paul Gore*, Editura Librăriei Universitare I. Cărăbaș, 229-230.
- Bezviconi, Gh., 1938. *Pavel Gore*, Lucrare apărută cu sprijinul Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor – Secția Chișinău, Chișinău, Tipografia Uniunii Clericilor Ortodocși din Basarabia, p. 24-25.
- Bruhman, Danièle, 2012. *Exils Bessarabiens – Entre Kichineff et Paris, itinéraires d'une association d'émigrés bessarabiens en France (1925-1939)*, Paris, Editura L'Harmattan, p. 16-19.
- Cașu, Igor, 2000. *Politica națională în Moldova Sovietică 1944-1989*, Ediție revăzută, Chișinău, Editura Cartdidact, p. 123.
- Constantin, Ion, Negrei, Ion, Negru, Gheorghe, 2011. *Ioan Pelivan – Părinte al Mișcării Naționale din Basarabia*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, p. 155.
- Constantin, Ion, Negrei, Ion, Negru, Gheorghe, 2012. *Ioan Pelivan – Istoric al Mișcării de Eliberare Națională din Basarabia*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, p. 614.
- Giurgea, Eugeniu N., 1928. *Din trecutul și prezentul Basarabiei*, București, Tipografia Bucovina I. E. Torouțiu, p. 281.

- Livizeanu, Irina, 1995. *Cultural politics in Greater Romania – Regionalism, nation-building, ethnic struggle 1918-1930 (Politica culturală în România Mare – Regionalism, construcție națională și luptă etnică 1918-1930)*, Ithaca and London, Cornell University Press, p. 93.
- Măcriș, Anatol, 2009. *Trăind cu gândul a doua oară*, Vol. II – *Trec anii, trece viața, dar marile focuri nu se sting*, București, Editura Paco, p. 117.
- Nistor, Ion I., 2003. *Istoria Românilor*, vol. II, editat de Rotaru Florin, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, p. 401.
- Sava, Lucia, 2010. *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul Secolului al XX-lea (1900-1918)*, Asociația Națională a Tinerilor Istoricilor din Moldova – ANTIM, Monografii VIII, Coordonatorii seriei: Sergiu Musteață, Alexandru Popa, Chișinău, Editura Pontos, p. 9-10.
- Suveică, Svetlana, 2010. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): Modernizare prin reforme*, Asociația Națională a Tinerilor Istoricilor din Moldova – ANTIM, Monografii VII, Serie coordonată de Sergiu Musteață, Alexandru Popa, Chișinău, Editura Pontos, p. 80.
- Țurcanu, Ion, 2011. *Descrierea Basarabiei – Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II până la sfârșitul secolului al X-lea)*, Ediția I, Colecția „Cartier Istoric”, Chișinău, Editura Cartier, p. 14.

Articole:

- Burac, Constantin, 2010. „Un document inedit despre starea Principatului Moldovei la începutul anului 1812”, în *Limba Română – Revistă de Știință și Cultură*, Anul XX, Nr. 9-10 (183-184) septembrie-octombrie 2010, Chișinău, Publicație editată de către Institutul Cultural Român – Filiala Chișinău, f.p.
- Cash, Jennifer R., 2014. “What Do Peasants Want? Equality and Differentiation in Post-Socialist Moldova”, în *Martor - The Museum of the Romanian Peasant Anthropology Review*, Nr. 14 (2014) – *The Agrarian Question in Southeast Europe*, București, Editura Martor, 165.
- Damaschin, Simion, 2014. „Unirea Basarabiei cu Patria-Mamă”, în *Literatură și artă*, Joi, 20 martie 2014, Nr. 12 (3577), Chișinău, Editat de Tipografia „Universul”, p. 2.
- Enciu, N., 2007. „Emmanuel de Martonne și Basarabia”, în *Revista Confluente Bibliologice – Revistă de biblioteconomie și științele informării a Bibliotecii Științifice a Universității de Stat „Alecru Russo”*, Nr. 1-2 (7-8), Bălți, 2007, p. 114. Material disponibil la adresa: http://www.libruniv.usarb.md/confbib/articole/2007_1-2/113-115%20conf_1+2-2007.pdf
- Ghibu, Onisifor, 1996. „De la Basarabia rusească la Basarabia românească”, în *Basarabia Română – Antologie*, ed. îngrijită, note și comentarii de către Florin Rotaru, Inspectoratul pentru cultură al Municipiului București, Volum publicat în cadrul programului „București, capitala latinătății orientale”, București, Editura Semne, p. 297-298.
- Mironov, Alexandru-Murad, 2012. „Basarabia interbelică – Evoluții Sociale și Culturale”, în *Studii și Articole de Istorie*, Nr. LXXIX, București, Editat sub egida Societății de Științe Istorice din România, p. 35.
- Parmentier, Florent, 2012. “France: Unfulfilled Potential as a Major EU Partner of Moldova” în Marcin Kosienkowski, William Schreiber (editori), *Moldova: Arena of International Influences*, Lanham; Boulder; New York; Toronto; Plymouth, Lexington Books, p. 81.
- Popp, Nicolae N., 1996. „Românii din Basarabia și Transnistria”, în *Românitatea Transnistriană – Antologie*, Ediție îngrijită, note și comentarii de către Florin Rotaru, Editat de către Inspectoratul pentru Cultură al Municipiului București, în cadrul programului cultural „București - Capitala Latinătății Orientale”, București, Editura Semne, p. 211.
- Sava, L. Sava, 2012. „Impactul politicii țariste de colonizare a Basarabiei. Componenta etno-lingvistică a populației Basarabiei conform Recensământului Imperial de la 1897”, în Pavel Parasca, Andrei Eșanu, Valentina Eșanu (editori), *200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist: Consecințele raptului teritorial pentru românii basarabeni*, Materialele Simpozionului Științific Internațional, Cahul 12-13 mai 2012, organizat de către Universitatea de Stat „B. P. Hașdeu” din Cahul, Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a

- Moldovei și Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați, Cahul, Editat la Tipografia Centrografic de către Universitatea de Stat „B. P. Hasdeu” din Cahul, p. 180.
- Sava, L., 2012. „Anexarea Basarabiei: Mentalitate și Identitate Națională în Basarabia Țaristă”, în *Tratatul de Pace de la București din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*, Materialele Conferinței Internaționale din Chișinău, 26-28 aprilie 2012, Seria Istorie și Documente Necunoscute – IDN, Culegere de studii C 3, Coord. seriei Sergiu Musteață, Chișinău, Editura Pontos, Tipogr. Centrală, p. 180.
- Sava, Lucia, 2008. „Particularitățile mentalității regionaliste basarabene în cadrul României reîntregite (1918-1940)”, în *Acta Moldaviae Meridionalis – Anularul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui*, nr. XXVIII-XXIX, anii 2007-2008, Vol. 2, Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui, Vaslui, Editată de Muzeul Județean „Ștefan cel Mare”, 314-315.
- Sava, Lucia, 2008. „Viața cotidiană și mentalitățile în orașul Chișinău în cadrul României Întregite (1918-1940)”, în *New Europe College – Petre Țuțea. Program – Yearbook 2007-2008* (Editor: Irina Vainovski-Mihai), București, Editat de către New Europe College, p. 180.
- Scurtu, Costin, 2011. „Basarabia de la rapt la Unirea din 1918 – 16 mai 2012: 200 de ani de la anexarea Basarabiei” în *Revista Resurse Culturale* preluat din *Studia varia in Honorem professoris Panait I. Panait octogenarii*, Constanța, Editura Muzeului Marinei Române, f. p. Material disponibil la adresa: <http://www.resurseculturale.ro/site/?q=book/export/html/138>.
- Stănișor, Ioan, Țața, Mircea, 2007. „Onisifor Ghibu (1883-1972)”, în *Revista Transilvania*, nr. 7, Sibiu, p. 34. Material disponibil la adresa: http://digital-library.ulbsibiu.ro/dspace/bitstream/123456789/793/2/Transilvania_Sibiu_7_2003_Onisifor_Ghibu.pdf

Memorialistică:

- Dunăreanu, N., 1928. *Nădejdi spulberate – Nuvele, schițe, amintiri*, Chișinău, Editura Cartea Românească – Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, p. 209.
- Petrovici, I., 1927. *Momente Solemne*, București, Editura Casei Școalelor, Tipogr. Ion C. Văcărescu, p. 108.

Beletristică:

- Vulpescu, Ileana, 1998. *Carnetul din Port-Hart* (roman), București, Editura Tempus, p. 267.

Resurse web:

- Fișă matricolă penală Ion Nistor: <http://www.memorialsighet>